

FƏNLƏRARASI ƏLAQƏLƏRİN KEYFİYYƏTİ GƏLƏCƏYƏ ATILAN KÖRPÜLƏRİN QARANTIDIR

Göyçək Pirverdiyeva,

*Gəncə Dövlət Universitetinin Ümumi pedaqogika
kafedrasının baş müəllimi*

e-mail: fuad.pirverdiyev@mail.ru

UOT: 37

Xülasə. *İbtidai siniflərdə bütün fənlərin təlim zamanı fənlərarası əlaqələri yaratmaq məqsədi ilə induksiya və deduksiya, ümumiləşdirmə və konkretləşdirmə, analiz və sintez yaratmaq kimi mühəkimələrdən və daha əlverişli üsullardan istifadə etmək olar. Bu əməliyyatlar şagirdlərin məntiqi, yaradıcı təfəkkürünü, dünyagörüşünü inkişaf etdirməklə yanaşı, onların nitqinin, hafizə və diqqətinin sürətlənməsinə də müsbət təsirini göstərir. İbtidai sinif şagirdlərinə tədris olunan ana dili, riyaziyyat, texnologiya, təsviri incəsənət, həyat bilgisi, musiqi fənləri konkret bir elmin əsaslarını öyrətmir. Bu fənlər ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan təbiət və sosial fənn sahələrinə aid müəyyən elementləri də əhatə edir. Belə geniş əhatə dairəsinə malik olan fənlər şagirdlərin həyatı əhəmiyyət kəsb edən bilik, bacarıq və vərdislər qazanması üçün onları ən zəruri praktiki işlərin həyata keçirilməsinə istiqamətləndirir; milli və bəşəri dəyərlərə yiyələnmələrinə, şəxsiyyət kimi formalaşmalarına kömək edir.*

Açar sözlər: *integrasiya, fənlərarası integrasiya, riyaziyyatın tədrisi, təbiət fənləri, həyat bilgisi.*

Key words: *integration, interdisciplinary integration, mathematics teaching, nature disciplines, life skills.*

Ключевые слова: *интеграция, междисциплинарная интеграция, математическое обучение, науки о природе, познание мира.*

Ətraf mühit o qədər zəngin və çoxşaxəlidir ki, onu incəliklərinə kimi, ən xırda detallı belə ötürmədən araşdırmaq, öyrənmək və öyrətmək kifayət qədər məsuliyyətli, taleyüklü və vacib məsələdir. Təbii ki, bütün insanlar yaşadıkları dünya və onun ayrı-ayrı hissələri ilə bağlı birdən-birə məlumata sahib olurlar. Bu, müəyyən zaman və zəhmət tələb edir ki, kompleks şəkildə ətrafında baş verən müxtəlif hadisə və prosesləri izləyəsən, dərk edəsən, onunla ünsiyyətdə olasan və ona müdaxilə etməyi ba-

carasan. Gələcək nəslin yeni biliklərə yiyələnmələri, dünyanı tanımaları, yaşadıkları ətraf aləmi sevmələri və mühitə fayda vermələrinin təməli ümumi təhsil pilləsinin ibtidai təhsil səviyyəsində qoyulur. Əgər şagird ibtidai təhsil səviyyəsində öyrənmə və araşdırma kimi iki mühüm vəzifəni sevərək həyata keçirirsə, gördüyü işdən zövq alırsa, ona dərs öyrədən müəllimi özü üçün mayak görüb, yeni biliklərə can atırsa, bunun əsas səbəbi müəllimin ona tədris etdiyi fənni maraqlı şəkildə təşkil etməsi ilə əlaqədardır. İbtidai siniflərdə tədris edilən

fənlər dünyası və onun tərkib hissələri haqqında kompleks məlumatları ilkin, bəsit informasiyalarla təqdim edir. Bu zaman fənlərarası əlaqələr qurulmasa, oxşarlıqlar diqqətə çatdırılmasa, fərqli təzahürlər şagirdlərə deyilməsə, dərslər inteqrasiya olunmadan keçirilərsə, o zaman bütövlük pozulacaq və təhsilin effektivliyi də şübhə altında qalacaq. İnteqrasiyasız təlim mühitini təsəvvür etmək nə qədər asan olsa da, belə bir təhsilin nəticəliliyindən danışmaq bir o qədər çətin və mümkün kimi görünür.

Təhsilalan müxtəlif fənlərin eyni anlayış üzərində olan predmetinə fərqli rəqursdan baxmağı, onu kompleks şəkildə öyrənməyi bacarmalıdır ki, arzuolunan nəticə əldə edilə bilsin. İbtidai sinif şagirdlərinə tədris olunan fənlərdən ana dili, riyaziyyat, texnologiya, təsviri incəsənət, həyat bilgisi, musiqi kimi istiqamətlər bir-biri ilə bağlantılı tədris olunduğu təqdirdə əldə olunan bilik və bacarıq da şagirdin həm araşdırmasını və öyrənməsini asanlaşdıracaq, həm onu yormayacaq, həm də təhsilalanın gördüyü işdən zövq alıb, hər an özünü motivasiya etməsinə yardımçı olacaq.

Aparılan təhlillərdən aydın olur ki, fənlərin ana dili ilə inteqrasiyasında məzmun və fəaliyyət baxımından uyğun gələn standartlar daha çoxdur. Ana dili fənni üzrə yeni anlayışlar texnologiya və təsviri incəsənət fənlərinin inteqrasiyası prosesində intensivləşir və qazanılan biliklər möhkəmlənir [1]. Aydın məsələdir ki, ibtidai sinflərdə şagirdlərə onların yaş, anlama səviyyələri nəzərə alınaraq, müxtəlif məzmunlu, o cümlədən maarifləndirici, öyrədici, nəsihətedici nağıllar, müxtəlif hekayələr təqdim olunur. Təbii ki, bu mətnlər də şagirdlərin dinləyib-anlama, oxu, yazı və dil qaydaları baxımından yeni biliklərə yiyələnməsini, bacarıqlarının təkmilləşməsinə və müəyyən vərdişlərin yaranmasını təmin edir. Belə ki, ana dili fənninin təsviri incəsənət fənni ilə inteqrasiyası şəraitində hansısa nağılda özünü göstərən müəyyən insan və ya heyvan personajlarının şəklinin çəkilməsi, eyni zamanda ana dili fənninin ibtidaisi hesab olunan sait və samitlərin şəkillərinin çəkilib onların hansısa bir varlığa, o cümlədən hansısa heyvan və bitkiyə, daha dəqiq desək, meyvə və ya tərəvəzə bənzədilməsi effektiv nəticələr verə bilər. Şagirdin öyrəndiyi mövzudan zövq alması işində eşit-

diklərinin şəklinin çəkilməsi və improvizasiyalarla müəyyən rəsm düzəlişlərinin edilməsi onun marağını daha da artıracaq ki, bu da nəticə etibarilə öyrənməni asanlaşdırıb, biliyin möhkəmlənməsi və şaxələnməsi işində ona yardımçı olacaqdır. Təbii ki, bu, müəllim tərəfindən inteqrasiyanın qurulması və müəyyən yönləndirmələrin aparılması şəraitində baş tutmalıdır. Eyni prosesi biz texnologiya fənni üzərində də tətbiq edə bilərik. Belə ki, plastilindən istifadə edərək, nağıl qəhrəmanlarının obrazını hazırlamaq və nağıldakı kimi onları bəzəyib dekor qurmaq həm şagirdlərin əylənməsinə, həm də əylənərkən daha yaxşı öyrənməsinə müsbət təsir göstərəcək və biliyin bacarıqlar şəkilində təzahürü müəllimin missiyasının effektivliyini də şərtləndirəcəkdir. Eyni zamanda inteqrasiyanın bu formada təşkili təhsilalanların tətbiqetmə qabiliyyətini də lazımi səviyyədə təkmilləşdirəcəkdir.

Aydındır ki, texnologiya dərslərində uşaqlar bir sıra yeni sözlər, anlayışlar öyrənirlər. Hətta deyə bilərik ki, həmin sözlər şagirdlərin gündəlik həyatda tez-tez rastlaşmadıqları və əgər dərslərdə öyrənməsələr, haradasa eşitdikləri zaman mənasını başa düşməyəcəkləri sözlərdir: məsələn, pərgar, nişanlama, relyef, bəlyef, simmetriya, konstruksiya, kağız modullar, aplikasiya, ilgək, elektron maşın və s. Bu anlayışların mənasının hər şeydən öncə fənn müəlliminin özü tərəfindən anlaşılıqlı olması, onun şagirdə də düzgün istiqamət verməsində mühüm rol oynayacaqdır. Texnologiya dərslərində şagird həm yeni sözlə tanış olur, yeni bir anlayışın nə olduğunu anlayır və söz bazasına heç vaxt eşitmədiyi fərqli bir kəlmə əlavə edir, həm də həmin sözlə bağlı psixomotor fəaliyyət həyata keçirtməyə başlayır [2].

Həyat bilgisi dərslərində *“Fəsilələr”*, *“Canlılar aləmi”*, *“Meyvə və tərəvəzlər”* kimi mövzuların tədrisinin həyata keçirilməsi zamanı şagirdlərin təxəyyülünü inkişaf etdirmək baxımından fəsilələr, heyvanlar və meyvə-tərəvəzlərlə bağlı müxtəlif maraqlı şəkillərin çəkilməsi tələb oluna bilər və yaxud əksinə, təsviri incəsənət fənninin tədrisində heyvanlar, fəsilələr və ya meyvə-tərəvəzlərin şəklinin çəkilməsi zamanı onlar haqqında əlavə məlumatların toplanılması, eyni zamanda elə həyat bilgisi dərslərindəki müvafiq bölmələrlə inteqrasiyanın qurulması dərslərin effektivliyini artıracaq və şagirdlərdə kifayət qə-

dər maraq yaradacaqdır [3].

4-cü sinfin texnologiya dərslində “Özünə xidmət” bölməsində *“Sağlamlığımızı və ətraf mühiti qorumaq bacarıqları hansılardır?”* başlığı altında şagirdlərə 20-dən çox sual təqdim olunur. Təbii ki, bu sualların şagird tərəfindən araşdırılıb cavablandırılması həm onun biliyini artırır, həm bacarıqlarını təkmilləşdirir, həm də araşdırmaq qabiliyyətinə müsbət təsir göstərir. Fənn müəlliminin bu mövzunun tədrisi zamanı cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri hesab olunan nəqli, sual, əmr və nida cümlələri ilə bağlı ana dili fənni ilə inteqrasiya təşkil etməsi, xüsusilə mövzuya uyğun olaraq sual cümlələrinin funksiyası və işlənmə tezliyi ilə bağlı məlumat verməsi və araşdırmağı məsləhət görməsi dərslərin effektivliyinə də müsbət yön verəcəkdir [4].

İbtidai təhsil səviyyəsində müəllim riyaziyyat dərslərinin tədrisi zamanı uzunluq və kütlə vahidləri, düzbucaqlı, dördbucaqlı ilə bağlı və ya digər riyazi, həndəsi məzmununda hansısa məlumatları verirsə, bu, bir tərəfdən şagirdin əvvəllər geniş səpkidə məlumatının olmadığı yeni riyazi biliklərə yiyələnməsi ilə paralel olaraq, həm də onun yeni anlayışlar, yeni sözlər öyrənməsi ilə nəticələnir. Təhsilverənin riyaziyyat dərslərinin təşkili zamanı ana dili fənni ilə, yəni başqa bir fənlə məntiqi əlaqə qurması, inteqrasiya prosesini həyata keçirməsi, dərslərin hökm-lülüyünü, effektivliyini, səmərəliliyini və maraqlı məzmun təzahürünü daha da artırır. Şagird də yeni məlumat aldığı və müəllim tərəfindən tədqiqatçılığa yönləndirildiyi fərqli bir mövzu ilə bağlı araşdırıb əldə etdiyi nəticələri danışarkən bir tərəfdən yeni biliklərini möhkəmləndirir, digər tərəfdən danışmaq qabiliyyətini, təqdimatçılıq bacarığını və fikir-ifadə potensialını xeyli təkmilləşdirir.

Riyaziyyat fənninin texnologiya fənni ilə əlaqəli şəkildə tədrisi zamanı isə şagirdin müstəvi və həcmli fiqurların hissələrinin təsvirini çərkərkən sadə dizayn bacarıqları nümayiş etdirməsi reallaşırsa, nəticənin hansı səpkidə olduğu və prosesin hansı istiqamətdə aparılaraq müsbət sonluqla yekunlaşmasını təsəvvür etmək çətin deyil. Eyni zamanda biz riyaziyyatın tədrisi zamanı şagirdin üçölçülü əşyaları naturadan, hələ yaddaş əsasında nisbi dəqiqliklə təsvir

etməsinə müşahidə etdiyimiz zaman artıq təsviri incəsənət və riyaziyyat paralelinin hansı müsbət tendensiya ilə təşkil edilib nəticə əldə olunduğunu görə bilirik [5].

Təbii ki, fənlərarası əlaqə təkcə müxtəlif fənlərin bir-biri ilə əlaqələndirilməsindən ibarət deyildir. Bu əlaqələndirmələrin uğurla həyata keçirilməsi üçün metodik vasitələrdə bələdçilik funksiyası daşıyacaq müəyyən kod və yönləndirmələr onsuz da mövcuddur. Lakin ibtidai siniflərdə dərslərdə hər bir müəllim öz ixtisası, tədris etdiyi fənn üzrə ana xətti gözləməklə, digər fənlərlə bağlantılı yoxlama testləri təşkil edərək dərsləri daha da mənalı qura bilər. Bu zaman testlər hazırlanarkən şagirdlərin yaş səviyyələri, qavrama qabiliyyətləri nəzərə alınmalıdır. Testlər faktoloji materiallardan istifadə edilərək hazırlansa da, əslində testin həlli prosesi həm şagirdlərin digər fənləri hansı səviyyədə bildiyini yoxlamağa, həm müəllim tərəfindən məntiqi inteqrasiyanın təşkilinin hansı nəticələr verəcəyini görməyə, həm də təhsilalanın məntiqi təfəkkürünün inkişafına xidmət edəcəkdir. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün aşağıdakı test tapşırığını təqdim edirik.

Müəllim riyaziyyat fənninin tədrisi zamanı verdiyi biliyin tətbiqini həyata keçirərkən inteqrasiya olunmuş bu test tapşırığından istifadə edə bilər. Qeyd edək ki, bu test tapşırığı sadəcə bir nümunədir və müəllim tərəfindən müəyyən siniflər üzrə digər fənlər də araşdırılaraq tərtib oluna bilər. Sual belədir:

Test nümunəsi 1.

$$10 \times 2 + 6 = ?$$

Tapşırığın cavabı aşağıdakı variantlardan hansına uyğun gəlir?

a) üçbucağın tərəflərinin və bucaqlarının cəminə bərabərdir (riyaziyyat);

b) yer kürəsində mövcud olan okeanların sayının 2 mislinə bərabərdir (həyat bilgisi);

c) Azərbaycan əlifbasındakı saitlərin ümumi sayına bərabərdir (ana dili);

d) ingilis dilindəki hərflərin sayına bərabərdir (ingilis dili).

Testdən də göründüyü kimi, burada sadə bir riyazi tapşırıq verilib və onun cavabının tapılması tələb olunub. Şagird cavabı tapşırığı həll edərək asanlıqla tapa bilər. Bu məsələnin ən asan tərəfidir. Məsələnin bir qədər maraqlı və analiz

tələb edən tərəfi isə odur ki, şagird tapşırığı həll edərək “26” cavabını alır. Bəs variantlardakı məlumatların cavabını bilirmi? Variantlardakı cavabla tapşırığın cavabını qarşılaşdırıb tapa biləcəmi? Bu şagirdə istər-istəməz maraq oyadaq və onun digər fənləri də yüksək səviyyədə oxumasına stimül verəcəkdir. Çünki onun təkə riyazi biliyi kifayət etməyəcək. Cavabın variantlarla uyğunluğunu tapmaq üçün gərək şagirdin digər fənlərlə də bağlı yetəri qədər məlumatı olsun.

Nəticə. Son olaraq onu deyə bilərik ki, interaktiv kurikulum üçün bu nümunələr kifayət qədər faydalı və effektivdir. Bu və buna bənzər bir sıra nümunələrlə müəllim fənlər arasında əlaqələr təşkil etməklə müsbət nəticələrə nail ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov M., Ağayev Ş., Məmmədova V., Fərzəliyeva Y. Fənlərin inteqrasiyası. Bakı, “MM-S” müəssisəsi, 2013.
2. Axundov N., Əhmədov H., Yahyayeva S., Səlimova X. Texnologiya (3-cü sinif dərslisi). Bakı, Aspoliqraf, 2018.
3. İbrahimova A., Mehdiyeva G., İbrahimov S. Həyat bilgisi (2-ci sinif dərslisi). Bakı, Aspoliqraf, 2018.
4. Axundov N., Əhmədov H., Səlimova X., Yahyayeva Y. Texnologiya (4-cü sinif dərslisi). Bakı, Aspoliqraf, 2019.
5. Qəhrəmanova N., Əsgərova C. Riyaziyyat (metodik vəsait). Bakı, Radius, 2019.

G.Pirverdiyeva

The quality of interdisciplinary bridges is a guarantee of bridges to the future

Abstract

In the primary grades, judgments and more convenient methods such as induction and deduction, generalization and concretization, analysis and synthesis can be used to create interdisciplinary bridges between all subjects. These operations not only develop students' logical,

creative thinking and worldview, but also have a positive effect on the acceleration of children's speech, memory and attention. Among the subjects taught to primary school students, mother tongue, mathematics, technology, fine arts, life skills, music do not teach the basics of a particular science. These subjects also cover certain elements related to the natural and social sciences taught in secondary schools. Such a wide range of subjects helps students to acquire vital knowledge, skills and habits, to carry out the most necessary practical work, to master national and human values, to develop as a person.

Г.Пирвердиева

Качество междисциплинарных отношений - это гарантия мостов в будущее

Аннотация

В начальных классах суждения и более удобные методы, такие как индукция и дедукция, обобщение и конкретизация, анализ и синтез, могут использоваться для создания междисциплинарных связей между всеми предметами. Эти операции не только развивают у учащихся логическое, творческое мышление и мировоззрение, но и положительно влияют на ускорение речи, памяти и внимания детей. Среди предметов, которые преподаются ученикам начальной школы, родной язык, математика, технология, изобразительное искусство, жизненные навыки, музыка не преподаются основы какой-либо конкретной науки. Эти предметы также охватывают определенные элементы, связанные с естественными и социальными науками, преподаваемыми в средних школах. Такой широкий спектр предметов направляет учеников к выполнению самой необходимой практической работы с целью приобретения жизненно важных знаний, навыков и привычек, помогает им усваивать национальные и общечеловеческие ценности, развиваться как личности.